

Данијела С. Ђоровић¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

МЕТАДИСКУРС У ВАЗАРИЈЕВИМ ЖИВОТИМА СЛАВНИХ СЛИКАРА, ВАЈАРА И АРХИТЕКАТА

Писање било ког текста не подразумева и не може се свести на просту екстернализацију идеја, мисли, ставова и увида аутора, већ неминовно укључује и елементе које писац уноси како би читаоцу олакшао разумевање и тумачење текста. Метадискурс, односно „дискурс о дискурсу” као реторичка стратегија у писању, потпомаже интеракцију на линији *писац-текст-читалац* и предмет је истраживања примењене лингвистике већ више од пола века. Форма, примена и улога метадискурских образаца у текстуалној организацији и исказивању ауторовог односа према садржини текста, као и према његовим реципијентима, испитиване су на различитим врстама аутентичног језичког материјала, нарочито на корпусима академских, научних и стручних текстова, најчешће из синхронијске перспективе. Овај рад истражује дијахронијски облике и обрасце употребе метадискурских маркера у области језика историје уметности, а на примеру чувеног Вазаријевог дела *Le vite de' più eccellenti pittori, scultori e architettori* из друге половине XVI века. Анализа дискурса, као приступ овом истраживању, ослања се на Хајландову таксономију маркера текстуалног метадискурса. Прелиминарни резултати овде представљене квалитативне анализе показују да је метадискурс и у прошлости играо важну улогу у писаној комуникацији, иако су његове лингвистичке манифестације, избори средстава и учесталост ипак донекле другачији него у савременом језику. Заступљеност и начин употребе метадискурских елемената у Вазаријевом делу може се довести у везу са једним од кључних савремених схватања функције метадискурса као персуазивног средства, али и друштвеног чина интеракције писца и читаоца кроз коју се комуникација остварује на ефикаснији и продубљенији начин.

Кључне речи: текст, интеракција писца и читаоца, метадискурс, маркери текстуалног дискурса, Хајландова таксономија, Вазари

1. УВОД

У савременој анализи дискурса метадискурс је широко прихваћен термин који се односи на релативно нови приступ концептуализацији интеракције између аутора и корисника текста (Hajland 2005: 1). Писани дискурс, баш као и усмени, подразумева специфичан вид комуникације између аутора текста и његовог примаоца. Нема писца који, док

¹ ddjorovi@f.bg.ac.rs

пише, пред собом нема бар неку представу о свом будућем читаоцу, чије потребе, очекивања и реакције покушава до антиципира и да на њих адекватно одговори кроз текст – тиме се постиже успешна комуникација у писаној форми.

Интерперсонални план текста, односно интеракција на линији *писац – текст – читалац* постаје предмет опсежних истраживања крајем осамдесетих година прошлог века. Читање се више не посматра као једностранни процес, већ као жива интеракција у којој онај ко текст чита учествује активно: организује га, класификује, тумачи и вреднује (да употребимо много пута цитиране глаголе којима овај феномен објашњава Венд Копл (1985: 82)). Дакле, писац настоји да читаоца на неки начин усмерава кроз текст, служећи се својеврсном сигнализацијом – различитим категоријама метадискурса, односно њиховим лингвистичким реализацијама. На тај начин читалац, нарочито уколико је искусан и уме да идентификује и интерпретира ове пишчеве сигнале, има добар увид у ауторове ставове, степен сигурности у оно о чему говори и у пишчев однос према садржају текста. Аутору пак оваква могућност комуникације с читалачком публиком даје прилику да их придобије за своје идеје, увери у исправност сопствених гледишта и подстакне да га на неки начин прихвате, разумеју и одобре његов рад. Због свог персуазивног карактера метадискурс се највише испитује у текстовима аргументативног типа, и то у сфери језика струке, пре свега академског језика. Ипак, сваки текст, бар у некој мери, може садржати метадискурсне маркере. Они употпуњују пропозициони садржај, тј. материју која се излаже, сигнализирајући ауторово присуство.

2. МЕТАДИСКУРС: ТЕОРИЈСКИ ОКВИР И ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА

Иако се зачеци идеје о метадискурсу могу наћи још у Јакобсоновим језичким функцијама, нарочито металингвистичкој, експресивној и директивној (Jakobson 1966), као и у Синклеровој теорији (Sinkler 1983) о два плана дискурса, аутономном и интерактивном², за термин метадискурс заслужан је Херис (1959: 464) и његово разумевање непропозиционих елемената текста који представљају пишчево (или говорниково) настојање да утиче на читаочеву (или слушаочеву) перцепцију текста. Осамдесетих година прошлога века, с радовима Венд Копла (1985), Кризмора (1983) и многих других истраживача, метадискурс доспева у жижу интересовања у лингвистичким, али и ванлингвистичким истраживањима.

Најкраћа и најпознатија дефиниција метадискурса вероватно је Вилијамсова, према којој је метадискурс „писање о писању” (Vilijams 1985: 226). Свеобухватније и продубљеније метадискурс можемо дефинисати као скуп средстава које писци користе како би експлицитно

2 Овај други, интерактивни план, тиче се пишчевог односа према будућој рецепцији текста.

организовали своје текстове, подстакли и укључили читаоце и указали на сопствене ставове, како по питању садржаја који износе тако и према публици (Hajland & Tse 2004: 175). Метадискурс се успоставља на два плана: текстуалном, када се односи на структуру, организацију и кохеренцију текста и интерперсоналном, који обухвата пишчеве ставове о тексту и читаоцу (Dafoz-Miln 2008: 97). Метадискурс функционише као својеврсно персуазивно средство помоћу којег се може у мањој или већој мери утицати на читаочеве реакције на текст, водећи рачуна о конвенцијама које прописује дата дискурсна заједница (Hajland 1998: 438)³. Заступљен је и проучаван у академском домену језика струке, кроз анализу различитих текстуалних типологија: школских уџбеника (Krizmor 1989), универзитетских уџбеника и научно-истраживачких радова (Hajland 2000; Vladojević 2008, 2021), дипломских радова (Svejlz 1990), докторских дисертација (Banton 1999) и сл.

2.1. Класификација меџадискурских категорија

У испитивању особености метадискурса и његових различитих категорија пошло се од Халидејевог функционалног приступа и његових макрофункција (Halidej 1985). Ту се већ упознајемо са референцијалном функцијом, која се односи на пропозициони садржај текста, али и са интерперсоналном и текстуалном. Идеја о метадискурсу даље се развија, те убрзо настаје више предлога таксономија метадискурских категорија, од којих смо за потребе овог истраживања изабрали Хајландову (2005: 48). У њој су идентификоване две основне макрокатегорије метадискурса: интерактивни маркери (служе за вођење читаоца кроз текст) и интеракцијски маркери (одају пишчеву позицију и настоје да читаоца укључе и активирају у процесу писане комуникације).

Интерактивни маркери служе аутору да садржај изнесе и организује на начин који ће претпостављеном читаоцу бити јасан, разумљив, убедљив и кохерентан. За њихову адекватну употребу кључно је питање колико писац познаје читаоца, његова очекивања и читалачке навике. У наставку ћемо укратко описати Хајландове маркере из ове макрокатегорије и навести њихове уобичајене лингвистичке реализације на италијанском језику:

- а) маркери транзиције (енгл. *transitions*): упућују на синтаксичке односе на реченичном и надреченичном нивоу (*e, anche, inoltre, oltre a ciò, in/per aggiunta, in più, per di più, ugualmente, similmente, parimenti, analogamente, altrettanto, però, peraltro, tuttavia, comunque, al contrario, d'altra parte, d'altronde, d'altro canto, quindi, pertanto, perciò, così, di conseguenza, in ogni caso, ad ogni modo, ciò nondimeno, ciò nonostante* и сл.)

³ Под дискурсном заједницом подразумева се друштвена група која се служи истим жанром и истом врстом дискурса (Моринен 1993:15), а настаје као одговор на социолингвистичке потребе (Свејлз 1990:16).

- б) маркери дискурсне структуре (енгл. *frame markers*): тичу се дискур-
сних чинова, редоследа и нивоа излагања пропозиционог садржаја
(*prima...e poi...*, *insomma*, *in breve*, *la mia intenzione è*, *penso/ritengo/sosten-
go/affermo che*, *per concludere*, *in conclusione*, *riassumendo il già detto*, *vo-
lendo riprendere il nostro discorso*, *ritornando al discorso di prima* и сл.)
- в) експликативни маркери (енгл. *code glosses*): појашњавају и елаборирају
оно што је изнето у пропозиционом садржају (*o*, *ovvero*, *ossia*, *ovvero-
sia cioè*, *oppure*, *o meglio*, *o per meglio dire*, *o anche*, *infatti*, *vale a dire*, *in
sintesi*, *come*, *come per/ad esempio*, *quale*, *in altre parole*, *il concetto deno-
ta*, *si può definire* и сл.)
- г) ендофорички маркери (енгл. *endophoric markers*): упућују на друге
делове текста и на нелинеарне елементе као што су табеле, дијаграми,
слике и сл. (*vedere figura*, *cfr. grafico*, *referire al capitolo X*, *come notato
sopra*, *si veda la sezione X*, и сл.)
- д) егзофорички маркери или евиденцијали (енгл. *evidentials*) указују на
изворе информација који долазе споља, изван текста, односно потичу
из других извора (*come rileva X*, *secondo X*, *stando a X*, *conformemente a
X*, *a detta di X*, *seguendo le orme di X*, *si veda X*, *X sostiene/ritiene che* и сл.)

С друге стране, у *интеракцијске маркере* Хајланд убраја све елементе који доприносе да аутор изнесе своје ставове, али и да укључи читаоца да о пропозиционом садржају размишља, да уочи на који начин се аутор носи са својим идејама, идејама других које потврђује или оповргава, с коликом сигурношћу износи запажања, какав је ауторов однос према читаоцу и према пропозиционом садржају. У ову групу убрајају се:

- а) емфатички маркери или појачивачи (енгл. *boosters*): изражавају
сигурност аутора у тврдње које износи (*chiaramente*, *è indubbio*, *il fatto sta*, *va da sé*, *siamo convinti che*, *ovviamente*, *evidentemente*, *indiscutibilmente*, *manifestamente*, *palesemente*, *senz'altro*, *indubbiamente*, *senza (ombra di) dubbio*, *inequivocabilmente*, *visibilmente*, *naturalmente* и сл.)
- б) модератори става/ублаживачи (енгл. *hedges*): служе за ограђивање
аутора, односно исказивање извесне суздржаности у вези с тврдњама
(*probabilmente*, *forse*, *quasi*, *possibilmente*, *può darsi che*, *per sorte*, *per caso*, *è probabile che*, *si ipotizza che*, *sembra/pare che* и сл.)
- в) маркери става (енгл. *attitude markers*): изражавају став аутора према
ономе што излаже и према читаоцу (*a mio avviso/parere/giudizio*, *dal mio punto di vista*, *secondo me*, *mi pare/sembra che*, *per fortuna*, *(s) fortunatamente*, *spero/penso che*, *sono d'accordo*, *sorprendentemente*, *stranamente*, *curiosamente* и сл.)
- г) аутореференцијални маркери (енгл. *self-mentions*): аутору служе
да упути сам на себе, а то значи да су они заслужни за степен експлицитног присуства аутора у тексту кроз заменице првог лица јединине и множине, посесивне придеве или изразе који указују на

аутора (*io, mi, me, mio, noi, ci, nostro*, као и уз помоћ формула попут *mi sia permesso di, chi scrive* и сл.)

- д) маркери укључивања читаоца (енгл. *engagement markers*): ангажују читаоца и на експлицитан начин теже да изграде однос аутора и реципијента текста (*tu/Lei/voi, noi* и читаоца (*può sembrare strano a chi legge queste pagine, il lettore noterà che, il lettore penserà che* и сл.)

Иако су се метадискурсом у италијанском језику бавили поједини истраживачи попут Карле Бацанеле (Bacanelo 1995: 225–257) овде смо се определили за Хајландову таксономију која је, по нашем мишљењу, погоднија за истраживање метадискурса на корпусима текстова струке и академских текстова различитих типологија. У овом раду она ће нам помоћи да сагледамо, разврстамо и протумачимо метадискурсне сигнале у једном не баш често истраживаном типу текста како по времену настанка тако и по области којој припада – у Вазаревијевим *Животима славних сликара, вајара и архитеката*.

3. ЂОРЂО ВАЗАРИ И ЊЕГОВ ЈЕЗИК У ЖИВОТИМА⁴

У литератури из области уметности и њене историје Ђорђе Вазари (Giorgio Vasari, 1511–1574) заузима значајно место, с једне стране као манирстички сликар, архитекта, импресарио и колекционар, а, с друге, као историчар уметности и критичар (Сејни 2006: 5). Овај свестрани стваралац широког хуманистичког образовања, близак моћној породици Медичи, уз све своје уметничке ангажмане стизао је и да путује по Италији и вредно прикупља грађу за свој *magnum opus*, налик Плутарховим *Биографијама*, а подужег наслова: *Vite de' più eccellenti architetti pittori et scultori italiani da Cimabue insino a' tempi nostri descritte in lingua toscana, da Giorgio Vasari Pittore aretino*. Прво издање објављено је 1550⁵. године и садржи преко 80 портрета славних тосканских уметника, чувену посвету упућену фирентинском великом војводи Козиму Првом Медичију (у чијој је служби био дворски архитекта и сликар) и теоријски уводни део сачињен од 35 поглавља у ком су представљене основе сликарских, вајарских, графичких и архитектонских техника, цртежа, употребе боја и пропорција. Следе биографије, распоређене у три групе, од којих свака има свој

4 Поглавље 3. овог рада ослања се на текст о Вазаријевом језику објављен у монографији Д. Ђоровић, *Là dove il si suona. Италијански језик у историји уметности*, Београд: Филозофски факултет, 2022. 54–57).

5 За потребе овог рада коришћено је прво издање из 1550 године, објављено као: Vasari, G. (1986) *Le vite de' piu eccellenti architettori, pittori et scultori italiani, da Cimabue insino a tempi nostri*, a cura di Luciano Bellosi, Also Rossi, Torino: Einaudi. Друго издање из 1568. додатно је проширено, обухвата преко 150 уметника, па и оне Вазарију савремене, као и представнике венецијанске уметности, због критика које су му у првом издању упућене због запостављања уметника рођених изван Фиренце и Тоскане. На самом крају Вазари додаје и сопствену биографију.

увод, док је закључак само један, на крају дела. Иако би се по наслову дела могло закључити да је грађа искључиво биографска, читаоци ће се брзо уверити да Вазари настоји у свом делу и да расветли многе битне концепте ренесансе и препорода уметности и нове улоге уметника у новом времену. То више није занатлија, већ сазрели и освешћени уметник чији је углед у друштву све већи. Иако ће Вазаријев историографски концепт бити оспораван, његове надахнуте биографије остају референтне полазне тачке сваког проучавања ренесансне уметности (Ђоровић 2022: 54). Полетни наративни стил којим су писане, велика ерудиција која из њих избија с примесама реторике неоплатонизма, као и живи, од заборавачачувани језик Фиренце XVI века, чине ово дело и данас драгоценим предметом истраживања различитих хуманистичких дисциплина⁶.

Вазари своје дело пише савременим тосканским језиком, уобичајеним за уметничке кругове тога времена, који, међутим, није био подударан са тек недавно стандардизованим књижевним језиком Бембове реформе (Bruni 2002: 125). Вазари овакво своје опредељење објашњава у посвети дела, извињавајући се што ће можда његове речи бити недостојне, недовољно углађене и учене, али објашњава да ће захваљујући употреби народног језика књигу моћи да читају сви они који за то имају воље и склоности, а не само елита (Ђоровић 2022: 55).

У литератури се често истиче како је Вазари, иако није био лингвиста, у *Животима* посветио знатну пажњу језику, објашњавајући своје језичке и стилске поступке, мада је истицао да је он сликар коме је језичка форма секундарна, те да граматичка правила препушта онима који његово дело приређују (Konte 2014: 152, у: Ђоровић 2022: 55). То, међутим, никако не значи да састављајући текст није помишљао читаоце, њихова очекивања, представе и навике у читању, на то како ће га примити и разумети. Пажња коју Вазари посвећује језику, експлицитно говорећи о њему, доводи нас до закључка да је овај изузетни аутор имао развијену свест о језичким питањима, да је јасно разликовао језик лепе књижевности од језика струке, па самим тим можемо и да претпоставимо да је имао слуха за интеракцију између писца и читаоца. Вероватно је, макар и интуитивно, настојао да читалачкој публици осветли пут кроз своје дело, да га организује тако да буде разумљиво и кохерентно, али и да сопствене ставове и поруке за читаоца утка у текст.

Упркос многим полемикама, чак и кад је реч ауторству⁷ *Живота*, вероватно најзначајнијег трактата из ове области, несумњиво је да

6 Поводом пет стотина година од Вазаријевог рођења, Фондација Мемофонте уз подршку Регије Тоскане и Института за историју уметности из Фиренце отпочела је пројекат под називом *Vasari scrittore: una banca dati per testi e lessico vasariano*. Ова банка података чува цео Вазаријев опус, уз додатак назван *Lemmario vasariano*, који нам омогућава приступ Вазаријевој лексици и терминологији и њихову анализу. *Vasari scrittore* може се консултовати на страници: <<http://vasariscrittore.memofonte.it/home>>.

7 Један број истраживача сматра да *Животи* нису дело једног аутора, већ да су у његовом писању учествовали и људи од пера, приређивачи два издања из 1550. и 1568. године (Rufini 2012:161).

је Вазаријев лексички фонд основа италијанског речника теорије и историје уметности. Он чини важан, репрезентативни и интегрални део италијанског речника ове хуманистичке дисциплине, који ће се постепено стандардизовати (Fanini 2015: 93) и прерасти у извор позајмљивања многобројним другим језицима.

Ваља на крају напоменути да има код Вазарија и одломака који одударају од разговорног, живописног стила о којем смо говорили, а то су посвета, увод и закључак. Новина коју у погледу структуре доносе *Животи* запажа се у историјском оквиру у који су животописи уметника уклопљени, као и у мешању жанрова на микро плану текста, где наилазимо и на анегдоте, приповедачке одломке и епиграфске опаске.

4. ВАЗАРИЈЕВ МЕТАДИСКУРС: АНАЛИЗА И ТУМАЧЕЊЕ

У обимном Вазаријевом делу анализирали смо 60 метадискурских маркера. Полазна тачка за њихову идентификацију били су метадискурсни сигнали описани у референтној италијанистичкој литератури (Samardžić 2003, Vacanela 2010) као елементи дискурса који служе да се посебно истакне структура теста, повежу реченични и надреченични елементи како би се нагласили когнитивни процеси кроз које аутор пролази пишући текст. Према наведеним ауторкама, кључна код ових језичких елемената јесте функција, а не морфолошка или лексичка категорија, те у њих спадају не само везници већ и прилози, глаголске синтагме и реченични изрази.

Прво што се запажа при читању и анализи Вазаријевог дела јесте да текст није монолитан, већ сачињен од више макроцелина од којих свака има своје специфично место, намену и текстуалну типологију, што неминовно утиче и на одлике метадискурса. За потребе анализе поделићемо их у три групе: прву групу текстова чине посвета, уводи и закључак, у којима се аутор осврће на тему којом се бави, ближе је одређује, износи циљ и намену и за то користи биран и промишљен књижевни језик високог регистра, каквим се пишу у то време трактати. Другу групу чине уводни стручни текстови посвећени архитектури, скулптури и сликарству дати кроз 35 поглавља, за које је сам Вазари тврдио да су „теоријски део” књиге (Vazari 1986: 16), мада је заправо више реч о стручно-техничком типу текста где се језиком струке дају практична упутства у вези са уметничким техникама и поступцима. Трећи, највећи део књиге посвећен је биографијама уметника. Ту је језик нешто мање истанчан, ближи говорном језику Вазаријевог доба. Свака од ове три групе текстова садржи метадискурсне маркере одговарајуће за дату текстуалну типологију.

Анализа Вазаријевог текста у погледу употребе метадискурских маркера пре свега је показала да је заступљеност језичких средстава који одговарају метадискурским маркерима схваћеним као код Хајланда знатно већи у првој групи текстова – посвети, уводу, уводу за биографије и закључку, него што је то случај у остатку студије. То је разумљиво

последица разлике у текстуалној типологији, која омогућава Вазарију да експлицитно истиче своје ставове о пропозиционом садржају који износи, али и подстиче читаоца на активно учешће у читању и тумачењу текста. Вазаријев наум јесте да читаоца придобије на своју страну, да га убеди, да га усмери у формирању мишљења и ставова које ће изградити на основу прочитаног. То чини различитим, често акумулираним, метадискурским елементима (у примеру обележеним курзивом) који су вешто уткани у текст:

(1) *E tornando oramai a 'l primo proposito, dico che, volendo per quanto si estendono le forze mie, trarre da la voracissima bocca del tempo i nomi degli scultori, pittori et architetti che da Cimabue in qua sono stati in Italia di qualche eccellenzia notabile, e desiderando che questa mia fatica sia non meno utile che io me la sia proposta piacevole, mi pare necessario, avanti che e' si venga a la istoria, fare sotto brevità una introduzione a quelle tre arti nelle quali valsero coloro di chi io debbo scrivere le vite. (Proemio, 17)*

Чак и ако се не познају различите класификације метадискурских категорија, у наведеном примеру врло се лако уочава ауторово присуство, упућивање и подстицање читаоца на активни приступ тексту. У наставку ћемо изнети неке од најзначајнијих увида до којих смо дошли у анализи Вазаријевог дискурса, а полазећи од Хајландове таксономије метадискурских маркера.

4.1. Интерактивни маркери дискурса код Вазарија

Помоћу интерактивних маркера аутор организује текст тако да читаоци могу лакше да се крећу кроз њега, да им буде разумљив, занимљив и довољно интригантан да наставе с читањем.

Маркери *транзиције*, који служе за указивање на синтаксичку и дискурсну организацију текста, бројни су у све три поменуте текстуалне групе: *et ancora, per il che, laonde, onde, (a)dunque, con ciò sia che, perciocché, nondimeno, nientedimanco, nientedimeno, se bene, eziandio, avegna che, imperoché*. Евидентно је да су многи од ових облика данас архаични, сасвим или делимично ишчезли из савременог језика, но њихове су функције у потпуности одговарајуће функцијама горе наведених метадискурских категорија. Међутим, неки од метадискурских елемената, нама данас добро познатих и врло фреквентних, као што су на пример *quindi, pertanto, nonostante* заступљени су са по свега неколико примера, што би се могло објаснити временом њиховог настанка и ширења у италијанском језику, као и личним афинитетима тосканског аутора Чинквечента који пише текст, како сам каже, без књижевних претензија. Та чињеница свакако може објаснити бројна понављања неких форми и одсуство варирања појединих језичких средстава, управо стога што је реч о тексту практичне природе, а не лепе књижевности, дакле о тексту у *функцији струке*. Њихова улога најуочљивија је кад њима почињу реченице: тада се „транзиција” са једне на другу синтаксичко-семантичку

структуру врши на надреченичном нивоу и тиме јасно сигнализира читаоцу та промена:

(2) *Laonde con tanta tenerezza sono amati dagli uomini, che e' si può dire che e' ne siano padroni, e de le comodità di altrui acquistan sempre il comodo proprio. Percioché a chi serve altri bene e prestamente, non basta il pagamento per sodisfarlo, ma l'obbligo entra poi di mezzo fra chi fa operare et esso operante.* (Lorenzo di Bicci, 225)

Маркери дискурсне *структуре* којима се најављују поједини дискурсни чинови и редослед сегмената у тексту, чине „оквир” у који је смештен пропозициони садржај (отуда и англосаксонски термин *frame markers*). Тиме они доприносе бољој кохерентности текста. Код Вазарија наилазимо на неке од њих у сваком поглављу, а кроз различите лингвистичке реализације: од простих речи до синтагми (*conchiudo, dico, insomma, in breve, come di sopra*), и већих, мање или више строго фиксираних, вишечланих израза (*avendo noi ragionato così, ragioneremo distintamente nel capitolo che segue, come a suo luogo diremo, e però passiamo a dire, come si vedrà nella terza parte, e tornando oramai a 'l primo proposito, et io per questo conchiudo che, non fu mia intenzione fare*). Поткатегорија ових маркера која служи секвенцирању (*prima, poi, in primo luogo* и сл.) код Вазарија није много заступљена. Разлог томе можда се може тражити у још увек прилично латинизованој синтаксичкој структури која строго организује елементе, те готово да и нема потребе да се додатно указује на редослед сегмената. С друге стране, изражено је присуство топикализатора који указују на смену сегмената текста и најављују чин који управо наступа:

(3) *Comincerommi dunque da l'architettura, come da la piú universale e piú necessaria et utile agli uomini, et al servizio et ornamento della quale sono l'altre due; e brevemente dimostrerò la diversità delle pietre, le maniere o modi dello edificare con le loro proporzioni, et a che si conoschino le buone fabbriche e bene intese. Appresso, ragionando de la scultura, dirò come le statue si lavorino [...].* (Proemio, 17)

Експликативни маркери служе за додатна појашњења и даље продубљивање изложених идеја. У Вазаријевом тексту мање су разноврсни од претходна два типа, а и слабије заступљени генерално, можда и зато што се ова подврста метадискурских сигнала и иначе више везује за модеран језик и савремени дискурс. Због текстуалне типологије Вазари их користи нарочито у теоријско-стручном делу у првим поглављима где се бави уметничким процесима и одговарајућом терминологијом. Највише примера нашли смо за конекторе *o vero* и *cio è*, чија се граfiја разликује од савремене, а после којих може уследити и дуже објашњење датог појма (у следећем примеру подвучено):

(4) Hanno avuto gli artefici nostri una grandissima avvertenza nel fare scortare le figure, ciò è nel farle apparire di piú quantità che elle non sono veramente, essendo lo scorto a noi una cosa disegnata in faccia corta, che a l'occhio venendo innanzi non ha la lunghezza o la altezza che ella dimostra. (Cap. XVII, 78)

Поред конектора, Вазари често уводи оваква додатна објашњења формулама с глаголом *chiamare*, као у примеру који следи:

(5) Non negano la eternità poi, *che così la chiamano*, delle sculture. Ben dicono questo non esser privilegio che faccia l'arte più nobile che ella si sia di sua natura, per essere semplicemente della materia. (*Proemio*, 9)

Ендофорички маркери који упућују на друге делове текста слабије су заступљени него што би то био случај у тексту сличне тематике данас, који у строго научном устројству савремених текстова за академско-научне намене захтева стално позивање на претходни или наредни контекст у циљу тешње повезаности и утемељености идеја. Тако чврста организација ипак није била потпуно у складу са узусима писане речи XVI века (Miljorini 1960: 314). Примери оваквих метадискурских сигнала код Вазарија односе се на упућивање примаоца текста на одређена поглавља књиге. Ова категорија дискурса, због текстуалне типологије, мање је распрострањена у посвети, уводима и закључку, а више у теоријско-практичним поглављима с освртом на технике и поступке у сликарству, вајарству и архитектури и у самим биографијама. Неретко се ендофорички маркери јављају у комбинацији с аутореференцијалним маркерима.

(6) Poi con lo stucco *che nel capitolo III dicemmo*, impastato di marmo pesto [...]
(*Cap. XIII*, 67)

(7) [...] come si disse *nel capitolo avanti a questo*. (*Cap. XXII*, 89)

(8) [...] *che io dissi già nel capitolo XXI* [...]. (*Antonello da Messina*, 376)

Егзофорички маркери који указују на неке изворе информација и знања изван текста мање су присутни код Вазарија него било који други. Иако више пута помиње своја опсежна истраживања по читавом Апенинском полуострву у потрази за грађом, техника научног рада његове епохе није захтевала обавезно позивање на прецизне референце изван саме књиге. На свега неколико места у књизи Вазари помиње изворе изван текста, и то најчешће само имена, без осврта на конкретно дело, као на пример у следећим одломцима:

(9) Inoltre *mi sono aiutato ancora e non poco de gli scritti di Lorenzo Ghiberti, di Domenico del Ghirlandaio e di Raffaello da Urbino*, a' quali, ancora che io abbia aggiustato fede come giustamente si conveniva, ho pur sempre voluto riscontrar l'opere con la veduta; (*Conclusionone*, 954)

(10) [...] *facendoli poi sopra le sue cornici e di sotto la sua fascia col bastone e duo piani, secondo che tratta Vitruvio* [...]. (*Cap. III*, 35)

(11) Ma, *secondo che scrive Plinio*, questa arte venne in Egitto da Gige lidio [...]. (*Proemio delle Vite*, 121)

Више пута у тексту Вазари наводи и туђа мишљења, али не поименце, већ уопштено, кад се служи облицима као што су *molti*, *alcuni* и *più*:

(12) Et è opinione di *molti*, e non isciocca, che egli desse opera alla scoltura ancora [...]. (*GiOTTO*, 155)

4.2. Интеракцијски маркери дискурса код Вазарија

Анализа текста Вазаријевих *Живота* показала је да су и интеракцијски маркери дискурса били у употреби још у XVI веку у италијанском језику хуманистичких дисциплина. Занимљиво је видети како се интеракција *писац – читалац* успостављала у време када су књиге тек почеле да доспевају у руке нешто ширег круга читалаца. Ово дело посебно је и по томе што се, с једне стране, обраћало просвећеним интелектуалцима високе ренесансе, а, с друге, уметницима који су, нарочито у првом делу књиге, о уметничким техникама имали сасвим другачије потребе и у тексту налазили практичне савете за посао којим су се бавили (Boldvin 1907: 1). Вазари је морао имати у виду и једне и друге, те се сходно томе и служио кроз текст овим типом маркера, остављајући тако свој специфични печат који нам говори о његовим ставовима, јачини уверења и односу с читаоцима.

Најприсутнији метадискурсни сигнали из ове групе јесу *емфатички маркери*, којима је Вазари изражавао велику сигурност у своје тврдње и увиде. Многи од Вазаријевих лексичких избора кад је реч о овој врсти маркера врло су добро познати и савременим читаоцима (*fuor d'ogni dubbio, senza (alcun) dubbio, chiaramente, certo, certamente, veramente, naturalmente, particolarmente*, док су неки мање познати и архаични, попут *vero è, manifestamente, è manifesto che, egli non è dubbio*). Уопште нису заступљени конектори *evidentemente* и *ovviamente*) који се данас сматрају најуобичајенијим лингвистичким реализацијама овог типа метадискурса (Kolela 2017: 261). Занимљиво је и питање времена појављивања ових лексема у италијанском. Облик *ovviamente* према речнику ГРАДИТ (*Il Grande dizionario italiano dell'uso*) први пут је забележен 1741, према речнику Zingarelli нешто раније, 1672. године, те се свакако није ни могао наћи у Вазаријевом тексту. Међутим, прилог *evidentemente* документован је, према историјском речнику италијанског језика ТЛИО (*Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*), врло рано у тосканским текстовима, још у 13. веку, те га је Вазари морао познавати, али га очигледно није користио. Оваквих питања, која свакако завређују даље истраживање, искрсло је много током анализе елемената Вазаријевог метадискурса.

Код емфатичких маркера примећено је такође додатно појачавање прилогом *ben(e)*, те тако на више места наилазимо на примере попут:

(13) *E ben possiamo certo affermare [...]. (Proemio, 16)*

(14) *Bene è vero che [...]. (Conclusione, 940)*

Такође, уочава се и појава акумулације два или више емфатичких маркера у истој реченици, у служби интензификације значења и потврде дубоке уверености аутора у тврдње које износи пред читаоца:

(15) *E veramente se Alfonso alle fatiche dell'arte e non alle vanità del mondo avesse dato opera, avrebbe senza dubbio fatto cose di infinita meraviglia. (Alfonso Lombardi, 753)*

Модератори *сјава* чија је функција ублажавање и ограђивање аутора од изреченог везују се за епистемичку модалност која се исказује конструкцијама попут *mi pare, secondo me, è probabile/possibile*, али и глаголима као што су *parere, sembrare, credere, ritenere, pensare* и сл. Код Вазарија ови маркери нису толико бројни, као што је случај с њима супротним, појачивачима, нити су упадљиви колико умеју да буду у савременој научној продукцији. Највише су заступљене форме *forse* и *quasi*, а од маркера с глаголским облицима *pare impossibile che* и *pare che*, док за синонимни облик *sembra che* нема уопште потврде. Реч је, додуше, о глаголу који је ушао у италијански у XIII веку преко провансалског *sembler*, те није био толико фреквентан, што потврђује и речник ТЛИО који га уопште не бележи у корпусу текстова насталих до краја XIV века. Најтипичнији облик овог метадискурсног маркера у Вазаријевом тексту је врло сведен и неупадљив, као у следећем примеру:

(16) E questo forse facevano perché hanno in sé una certa grandezza e superbia. (Cap. I, 27)

Посебну подврсту међу маркерима за ограђивање код Вазарија представљају они које гради глагол *potere* с епистемичком вредношћу:

(17) Le quali dir si puote che tanto rendino piacere, quanto la fatica d'un così bello ingegno abbia avuto conforto nel dipignerle sí capricciosamente, e giudizio nel conoscerle. (Giulio Romano, 856)

Код овог типа метадискурса честа је употреба пасивних и безличних конструкција:

(18) *Puossi attribuire a costui che dopo Giotto ponesse la pittura in grandissimo miglioramento.* (Stefano pittor fiorentino, 159)

Маркери сјава аутора према пропозиционом садржају релативно су добро заступљени код Вазарија, али, чини се, нису много разноврсни. Најрепрезентативнија реализација овог маркера *a mio avviso/parere/giudizio* јавља се код Вазарија највише у варијанти с именицом *giudizio*, за конструкцију *a mio avviso* нисмо нашли ниједан пример, иако су слични облици добро документовани у речнику ТЛИО, док се поименичени инфинитив *parere* јавља у тексту неколико пута, али само једном у изрицању пишевог става.

(19) Conchiudo adunque che per nostro parere l'opera si dia resolutissimamente a Lorenzo *Puossi attribuire a costui che dopo Giotto ponesse la pittura in grandissimo miglioramento.* (Lorenzo Ghiberti, 266)

Код глаголских конструкција запажамо да се истичу по бројности конструкције с глаголима мишљења *pensare* и *giudicare*, а у наредном примеру придружује им се и *credere*:

(20) [...] io *credo* non mi esser punto partito da 'l vero, e *penso* che ognuno che questa parte vorrà discretamente considerare, *giudicherà* come io, quando di sopra io dissi [...]. (*Proemio delle Vite*, 124)

У ове маркере могу се убројити и конструкције с глаголом *parere*, које смо већ помињали као маркере за ограђивање, но, пошто изражавају став аутора (без обзира што је он ублажен), њихова функција може бити и да изрази став који није категоричан:

(21) [...] *avendone al presente la occasione, mi pare mio debito fare quella menzione che alle sue rare virtù si conviene.* (Dosso e Battista, 762)

У грађењу маркера става аутора могу учествовати и бројни прилози. Код Вазарија се запажа присуство ових облика, али више на нивоу синтаксе реченице, него у функцији метадискурса. У примеру који следи прилог *stranamente* употребљен је као текстуални метадискурсни маркер, а ту је и *certissimamente* који, иако примарно спада у емфатичке маркере, овде такође указује и на став аутора:

(21) [...] *Si vede ne' suoi capitegli, che sono a foglie di ulivo di dentro, et in tutta l'opera dorica di fuori stranamente bellissima, di quanta terribilità fosse l'animo di Bramante; che invero s'egli avesse avuto le forze eguali allo ingegno, di che aveva adornato lo spirito, certissimamente avrebbe fatto cose inaudite più che non fece.* (Bramante, 582)

Ауторереференцијални маркери, којима Вазари експлицитно упућује сам на себе као аутора текста богато су и разноврсно заступљени не само помоћу личних заменица за прво лице једине *io*, *mi*, *me* и присвојног придева *mio* већ и помоћу облика *noi*, *ci*, *nostro*. Вазари, наиме, често користи и могућности првог лица множине, и то такозваног „укључујућег *mi*” (Ulrih 1992), којим писац „повлачи” читаоца на своју страну укључивши га у облике првог лица множине. У питању је стратегија којом се аутори данас готово редовно служе у настојању да придобију читаоце и увере их у вредност изложеног. У наредном примеру ауторереференцијално упућивање остварује се помоћу ненаглашене заменице за прво лице множине *ci* и присвојног придева *nostro*:

(22) *De la qual cosa volendoci forse sgannare il cielo e mostrarci la fratellanza e la unione di queste due nobilissime arti, ha in diversi tempi fattoci nascere molti scultori che hanno dipinto, e molti pittori che hanno fatto de le sculture; come si vedrà nella vita di Antonio del Pollaiuolo, di Lionardo da Vinci e di molti altri di già passati. Ma nella nostra età ci ha prodotto la bontà divina Michelagnolo Buonarroti [...].* (*Proemio*, 16)

Уз то, Вазари понекад имплицира своје присуство и неким ширим формулама, попут ове у следећем примеру, коју ставља још и у заграду и тиме је посебно истиче и издваја од пропозиционог садржаја:

(23) [...] *tanto che con la buona volontà mia e con le opere di questi tali, ella abbondi di quelli aiuti et ornamenti de' quali (siam lecito liberamente dire il vero) ha mancato sino a quest'ora.*” (*Proemio delle Vite*, 133)

Маркери укључивања читаоца реферирају на примаоца текста и наводе га да се активније ангажује у рецепцији и тумачењу текста. Код Вазарија они су крајње експлицитни у деловима који су писани и

осмишљени за тачно одређеног читаоца, на пример Козима Медичија, коме се у посвети Вазари и обраћа.

(24) Poi che la *Eccellenzia Vostra*, seguendo in ciò l'orme de gli illustrissimi suoi progenitori e da la naturale magnanimità sua incitata e spinta, non cessa di favorire e d'esaltare ogni sorte di virtù dovunque ella si truovi [...]. (*Proemio*, 1)

С друге стране, наишли смо и на дискурсне маркере за директно обраћање широј читалачкој публици. Ту Вазари посебно апострофира с једне стране уметнике, као засебну дискурсну заједницу, а с друге све племените читаоце:

(25) Quantunque sommamente mi siano piaciute, *virtuosi artefici miei*, e voi *altri lettori nobilissimi*, tutte quelle industrie e belle fatiche, che in un medesimo tempo, dilettaudo e giovando, abbelliscono et ornano il mondo [...]. (*Conclusione*, 953)

Ипак, маркери укључивања читаоца, схваћени у модерном смислу, као дискретни елементи метадискурса који доприносе да се читаоци готово неопажено увуку у интеракцију с текстом, код Вазарија још увек не постоје на начин који предвиђа Хајландова таксономија и модерне реторичке стратегије писања академских, научних и стручних текстова.

5. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Циљ овог рада био је да се испита да ли се категорије метадискурса обухваћене Хајландовом таксономијом могу наћи у Вазаријевом делу *Живоџи славних сликара вајара и архитекта*, које представља пример текста једне области хуманистике из периода позне ренесансе. Занимало нас је да ли су у случајевима постојања оваквих сигнала у тексту они формално и функционално упоредиви са савременим схватањем метадискурских функција као својеврсног персуазивног средства. Анализа Вазаријевог дискурса открила нам је присуство свих категорија Хајландове таксономије метадискурса, с тим што су неке од њих, попут маркера транзиције и емфатичких маркера више изражене од других, на пример, егзофоричких маркера. Битну улогу у њиховом присуству или одсуству игра наравно тип текста, будући да ово дело у себи садржи различите текстуалне типологије. Персуазивност коју Вазари постиже употребом ових средстава говори у прилог томе да метадискурс није стран италијанском језику историје уметности XVI века, без обзира што су неки од облика данас можда ишчезли или архаични, или се не поклапају с укусом модерног писца или читаоца. Метадискурсна средства коришћена у овом типу прозе завређују свакако да буду даље и дубље испитана. Предложени приступ истраживању ове теме и налази који у општим цртама приказују главне тенденције у Вазаријевој употреби метадискурских средстава могли би, у том смислу, послужити као полазиште за нека будућа истраживања.

Листа референци

- Banton 1999: D. Bunton, The Use of Higher Level Metatext in PhD Theses, *English for Specific Purposes*, 18, 41–56.
- Bacanela 1995: C. Bazzanella, I segnali discorsivi, in: *Grande grammatica di consultazione*, vol. 3, Lorenzo Renzi, Giampaolo Salvi, Anna Cardinaletti (a cura di), Bologna: Il Mulino, 225–257.
- Bacanela 2010: C. Bazzanella, I segnali discorsivi, L. Renzi, G. Salvi (ac. di), *Grammatica dell'italiano antico*. Bologna: Il Mulino, 1339-1357.
- Blagojević 2008: С. Благојевић, *Меџагурску у академском дискурсу*, Ниш: Филозофски факултет.
- Blagojević 2021: С. Благојевић, Мање заступљени експоненти текстуалне конекције у научним чланцима енглеских и српских говорника – квалитативна и квантитативна анализа, *Годишњак за српски језик*, 35–50.
- Boldvin 1907: B. S. Baldwin, *Vasari on Technique: Being the Introduction to the Three Arts of Design, Architecture, Sculpture and Painting, Prefixed to the Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors and Architects*, London: J. M. Dent & Co, 1–22.
- Bruni 2002: F. Bruni, *L'italiano letterario nella storia*, Bologna: Il Mulino.
- Vend Kopl 1985: W. J. Vande Kopppe, Some exploratory discourse on metadiscourse. *College Composition and Communication* 36, 82–93.
- Vilijams 1985: J. Williams, *Style: Ten lessons in clarity and grace*, Glenview: Scott Foresman.
- Dafoz-Miln 2008: E. Dafouz Milne, The pragmatic role of textual and interpersonal metadiscourse markers in the construction and attainment of persuasion: A cross-linguistic study of newspaper discourse, *Journal of Pragmatics*, 40(1), 95–113.
- Ђоровић 2022: Д. Ђоровић, *Là dove il si suona, Италијански језик у историји уметности*, Београд: Филозофски факултет.
- Jakobson 1966: R. Jakobson, Closing statements: linguistics and poetics, у: T. Sebeok, *Style in Language*, Cambridge: MIT Press, 350–377.
- Kolela 2017: G. Colella, Funzioni metadiscorsive dei marcatori modali epistemicici nella prosa accademica, *Perché scrivere? Motivazioni, scelte, risultati*, [ed] F. Bianco & J. Špička, Firenze: Franco Cesati, 261–273.
- Konte 2014: F. Conte, Aggiornamento sulla ricerca vasariana: tendenze attuali e ipotesi di lavoro, у: A. Masi, и С. Barbato (ред.), *Giorgio Vasari tra parola e immagine*, Roma: Aracne 143–156.
- Krizmor 1983: A. Crismore, *Metadiscourse: What it is and How it is Used in School and Non-school Social Science Texts*, Urbana-Champaign: University of Illinois.
- Krizmor 1989: A. Crismore, *Talking With Readers: Metadiscourse as Rhetorical Act*, New York: Peter Lang.
- Miljorini 1960: B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze: Sansoni.
- Morinen 1993: A. Mauranen, *Cultural Differences in Academic Rhetoric*, Frankfurt: Peter Lang.
- Rufini 2012: M. Ruffini, Vasari autore e la questione della lingua, у: E. March, и С. Narváez, *Vidas de artistas y otras narrativas biográficas*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 161–172.

- Samardžić 2003: M. Samardžić, *Sintaksa i semantika veznika. Razvoj vezničkog sistema u italijanskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Svejlz 1990: J. J. Swales, *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge: CUP.
- Sinkler 1983: J. M. Sinclair, Planes of discourse, у: S. N. A. Rizvil (ред.), *The two-fold voice: Essays in honor of Ramesh Mohan*, Hyderabad: Central Institute of English and Foreign Languages, 70–91.
- Ulrih 1992: M. Ulrych, *Translating texts*, Rapallo: Cideb.
- Fanini 2015: B. Fanini, Le Vite del Vasari e la trattatistica d'arte del Cinquecento: nuovi strumenti, nuovi percorsi d'indagine, *Studi di Memofonte*, 91–108.
- Hajland 1998: K. Hyland, Persuasion and context: The pragmatics of academic discourse, *Journal of Pragmatics* 30(4), 437–455.
- Hajland 2000: K. Hyland, *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*, London: Longman.
- Hajland i Tse 2004: K. Hyland, K. Hyland & P. Tse, Metadiscourse in Academic Writing: A reappraisal, *Applied Linguistics*, 25(2).
- Hajland 2005: K. Hyland, *Metadiscourse*, New York & London: Continuum.
- Halidej 1985: M. A. K. Halliday, *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Heris 1959: Z. S. Herris, Linguistic transformations for information retrieval, *Papers in Structural and Transformational Linguistics*, Dordrecht: D. Reidel, 458–471.
- Čejni 2006: L. Cheney, *The Homes of Giorgio Vasari*, New York: Peter Lang.

Danijela S. Đorović

METADISOURSE IN VASARI'S LIVES OF THE MOST EXCELLENT PAINTERS, SCULPTORS, AND ARCHITECTS

Summary

As a particular form of writer-reader interaction, metadiscourse is an umbrella term for a number of linguistic and rhetorical devices that serve to signal the author's presence in the text, his idea of textual organization as well as his attitudes towards the propositional content and the readers. Using Hyland's taxonomy we were able to examine all the major metadiscourse markers employed by Vasari in his *Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects*. The results obtained were analysed and interpreted in terms of their somewhat archaic forms and functions within the genre- and language- specific text. The qualitative analysis was conducted on each of Hyland's metadiscourse categories and illustrated by examples from various parts of Vasari's *Dedica, Proemio*, technical chapters on artistic processes as well as biographies. The results show that metadiscourse had played a significant role in the written communication long before its categories and devices were described, although its linguistic manifestations and frequency may have been different than they are today.

Keywords: text, textual interaction, metadiscourse, textual markers of metadiscourse, Hyland taxonomy, Vasari's language

Примљен: 21. децембар 2022. године
Прихваћен: 23. март 2023. године